

УДК 329.01

КОНСОЛІДАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Остап Туркевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 96-41-08
E-mail: turkevtysh@ukr.net*

Стаття присвячена визначенню поняття «консолідація політичних партій», що є складовою загального процесу консолідації демократії. Розглядаються чинники, які впливають на процес консолідації партій.

Ключові слова: консолідація демократії, консолідація політичних партій, громадянське суспільство, політичний режим, еліта, виборча система, блок, коаліція, політичні інститути.

Перехід до демократії неможливий без створення ефективних політичних інститутів, зокрема партій та формування партійної системи. Бажаним результатом демократичного переходу є консолідація демократії. Важливою складовою цього процесу є консолідація політичних партій. Основні стратегічні інновації щодо формальних основ і принципів функціонування політичних партій в перехідний період уже впроваджені. Вони набувають тактичного значення та вимагають закріплення і загальносуспільного визнання демократичних принципів функціонування політичних партій, що можна визначити як процес консолідації останніх. Консолідація політичних партій – це також формування у політичних партій здатності до саморозвитку, що передбачає постійне удосконалення і є рухом до ідеалу демократії.

Етимологічно поняття консолідація (від лат. consolidatio- зміцнення, об'єднання) вказує на *процеси* укріплення, об'єднання, згуртування [1, с. 264, 2, с. 353]. На буденному рівні воно асоціюється із впорядкуванням й ефективністю суспільного управління. Проте крім єдності консолідація включає й інший аспект, а саме різноманітність та різнорідність. Співвідношення єдності та різноманітності (тобто збереження певної автономії) є одним з головних аспектів консолідації. Вони стимулюють консолідаційні процеси в суспільстві та державі, є запорукою поглиблення демократизації, реалізації її принципів і інститутів. Водночас можна стверджувати, що усвідомлення суспільством необхідності процесів консолідації демократії є запорукою реформ, ефективності процесу консолідації політичних партій зокрема. Рівень консолідованості партій можна визначити як *стан* консолідації, оскільки певна міра консолідованості партійних структур завжди наявна. Вирішальний вплив невеликої кількості партій на політику влади є показником рівня структурованості політичних партій. Тому консолідація – це також процес стабілізації партійної системи та приведення її до оптимальних умов функціонування.

Загалом консолідація може бути визначена як сукупність об'єднавчих процесів в суспільстві [3, с. 551]. Як форма політичної взаємодії вона веде, за твердженням А.Колодій, до об'єднання заінтересованих груп для досягнення спільних цілей [4, с. 157], є основою консенсусу і характеризує стан відносин у суспільстві.

Консолідація політичних партій є складовою загального процесу консолідації суспільства і демократії. Ф.Шміттер визначає консолідацію демократії як "...процес, коли епізодичні угоди, половинчасті норми і випадкові рішення періоду переходу від авторитаризму трансформуються у відносини співробітництва і конкуренції, міцно засвоєні, постійно діючі, добровільно приймаються політиками і громадянами, котрі беруть участь в демократичному управлінні" [5, с. 2]. На переконання автора, сутність дилеми консолідації демократії пов'язана з формуванням інституціональної структури, яка є результатом угоди політичних еліт і котру готові підтримати громадяни. Це вказує на мету консолідації - досягнення стабільності в рамках системи.

Процес консолідації політичних партій тісно пов'язаний та корелюється з процесами формування повноцінного громадянського суспільства, оскільки політичні партії є одним з основних інститутів представництва інтересів громадянського суспільства. Ефективність громадянського суспільства виявляється в усвідомленні та визначенні громадянами своїх інтересів, їхньої активності стосовно держави і формуванні каналів реалізації цієї активності, зокрема політичних інститутів. Діяльність політичних партій сприяє розвитку громадянського суспільства чи, навпаки, перешкоджає при їхній неефективності. Об'єктивність артикуляції інтересів суспільства партіями безпосередньо залежить від активності суб'єктів громадянського суспільства. В іншому випадку, інтереси суспільних груп, які зберігають пасивну позицію, не будуть представлені. Партії висловлюють інтереси лише активних суспільних груп. Водночас активна діяльність партій сприяє підвищенню політичної свідомості суспільства, формуванню громадянської культури. Громадянська активність населення відіграє ключову роль у становленні демократичних інститутів, і загалом всіх сфер суспільного життя з економікою включно. До такого висновку дійшов Р.Д.Патман після опрацювання результатів досліджень ефективності діяльності місцевих органів влади успішних і відсталих регіонів, яке проводилося протягом багатьох років на території Італії.[6] І, навпаки, регіони, де активність населення в громадських справах не є високою, постійно відстають.

На функціонування, діяльність і консолідацію політичних партій значний вплив чинить також процес консолідації політичного режиму. Політичний режим в Україні далекий від західних демократичних стандартів, йому притаманні більше авторитарні риси - прихильність політичної еліти до адміністративних методів управління, прийняття політичних рішень владними структурами не шляхом їхнього відкритого обговорення, а підклимних торгів наближених до влади політичних сил, недостатність демократизації політичної системи та інші залишки авторитаризму. Це дозволяє окремим політичним групам нагромаджувати ресурси через отримання привілеїв і пільг. Пізніше ці сили впливають в органи влади для збереження і посилення власного статусу та реалізації неконкурентної політики. Володіючи значними ресурсами, вони чинять спротив політичним силам, орієнтованим на демократичний шлях у досягненні і реалізації влади. Схильність органів влади застосовувати не демократичні методи управління, а вдаватись до силових (як

залишок попереднього політичного режиму), чинить значний вплив на політичний процес. Набуття політичного впливу частіше відбувається не шляхом демократичних виборів в представницькі органи влади, а через близькість до найвищих державних керівників. Такі процеси творять середовище, в якому відбувається консолідація політичних партій в їхньому прагненні приходу до влади через демократичні вибори, які б давали мандат у законодавчу владу, що одночасно був би мандатом впливу на формування уряду. Це найкраще сприяє розвитку партійних структур.

Під час перехідного періоду, коли політична ситуація в державі змінюється блискавичними темпами, а політична свідомість населення є низькою, велику роль (а часто вирішальну) відіграє позиція політичної еліти. Коли еліта є атомізованою та поляризованою і не схильна до компромісів, виникає загроза нестабільності. Значення політичної еліти в суспільстві полягає в здатності визначати головні субстанціональні і регулятивні аспекти впливу на політичний процес [7, с. 5-8]. Це означає вплив на процес генерування політичних вартостей, які здатні перетворитись у панівні політичні ідеології, а також вплив на зміну статусу вартостей в руслі інтересів їхніх генераторів через підтримку чи спротив певним подіям.

Типи еліт, як визначає Д.Сарторі, зумовлюються мірою їхньої структурної інтеграції та мірою порозуміння стосовно суспільних та політичних вартостей, або наявності так званого нормативного консенсусу [7, с.6]. Структурна інтеграція визначається як інтенсивність формальних та неформальних комунікаційних зв'язків та взаємовпливів як всередині кожного із сегментів загальної системи еліт, так і між цими сегментами. Відповідно вирізняються такі типи еліт: ідеологічно зінтегрована еліта (тоталітарна, яка можлива лише в тоталітарній державі з єдиною ідеологією), фрагментована еліта (з мінімальним ступенем структурної інтеграції і невисоким рівнем нормативного консенсусу), нормативно зінтегрована еліта (з відносно високим рівнем структурної інтеграції і нормативного консенсусу) [7, с. 6]. Наявність нормативно зінтегрованої політичної еліти є ознакою демократичності політичного режиму, коли групи еліти вільно конкурують між собою в межах правового поля держави.

Представники старих еліт в Україні віддають перевагу наданню більших повноважень і посиленню влади президента, тому що так легше все контролювати, не підпускати чужинців [8, с. 23]. Нова еліта прагне посилення законодавчої влади для захисту своїх інтересів. У президентських демократіях чим більше партій, тим нестійкіша політична система. Можливо, саме багатопартійність робить президентські демократії крихкими та вразливими, оскільки вона породжує три негативних наслідки: велику ймовірність паралічу влади внаслідок протистояння президента і парламенту; сильну ідеологічну поляризацію політичного життя: складність створення міжпартійних коаліцій президентської більшості [8, с. 22]. Тому останнім часом чимраз частіше можна почути заклики до перетворення України в парламентсько-президентську республіку. Такий крок, на нашу думку, сприятиме консолідації політичних партій. По-перше, посиляться роль законодавчої гілки влади і, відповідно, зацікавленість у ній політичної еліти і, по-друге, посиляться конкуренція серед політичних партій внаслідок зростання їхньої політичної ваги і послаблення тиску адміністративного ресурсу на партії.

Політичний режим в Україні, перебуваючи на стадії становлення, немає стабільних шляхів поповнення політичної еліти. Наявність уже названих тенденцій

визначає певний рівень плюралізму шляхів формування еліт: через проходження шаблями службової драбини, через обрання у представницькі органи влади і звідти на керівні посади. Тому сучасна система рекрутування політичної еліти є змішаною, а структура її фрагментованою. Значною є роль адміністраторів, оскільки частіше переважають адміністративні канали досягнення влади. Однак спостерігаються і позитивні зрушення: деяка стабілізація політичного життя, послаблення напруженості в суспільстві, послаблення напруженості в відносинах між регіонами (виявляється у досягненні компромісів і формуванні загальнонаціональних суспільних цінностей), досягнення деякого рівня толерантності серед населення тощо. Всім політичним силам, що пройшли до Верховної Ради вдалось набрати більше чотирьох відсотків голосів в більшості регіонів країни. Це дозволяє думати, що політична еліта намагається спиратися не стільки на регіональні чи інші групові інтереси, а й на загальнонаціональні, що дає підстави для оптимізму відносно протікання процесу формування нормативно зінтегрованої еліти, що виступає чинником консолідації партій.

Тип виборчої системи також інструментально впливає на формування і консолідацію політичних партій, котрі є головними представниками суспільства у владних структурах. Досвід сучасних суспільств свідчить, що найбільш сприятливим для консолідації партій, є функціонування пропорційної виборчої системи з високими вимогами до партій щодо проходження до партламенту. Однією з таких вимог є певний відсоток поданих за партію голосів виборців. А.Лейпхарт бачить переваги пропорційної виборчої системи і принципу пропорційності загалом в максимальному врахуванні інтересів всіх прошарків суспільства при прийнятті рішень. Це дозволяє знизити напругу в суспільстві, досягати консенсусу і в перспективі формувати більш цілісну суспільну структуру. Перевагою пропорційної виборчої системи є також її так звана структурність, що виявляється в представництві на політичній арені всього спектра політичних сил в державі [9, с. 75]. На переконання автора, при багатоукладності суспільства, оптимальною є система, коли в парламенті і на політичній арені представлений весь спектр політичних сил [10, с. 74], тому основою для успішного розвитку політичних партій, вважає А.Лейпхарт, є модель компліментарної демократії.

Аналізуючи останні вибори до парламенту, можна сказати, що виборці ідентифікували кожного кандидата якщо не з певною політичною силою, то за ознакою приналежності до влади чи опозиції. На сучасному етапі, вибори за мажоритарною системою в Україні дають більшу можливість кандидатам маніпулювати громадською думкою, не висловлювати своїх справжніх переконань. Крім того депутати-мажоритарники не несуть відповідальності за свою діяльність бо не є відповідальними перед певною політичною силою. В той час, партії несуть відповідальність за свою діяльність перед виборцями, які можуть їх оцінювати шляхом голосування під час наступних виборів. Приналежність до політичної партії для більшості депутатів є необхідністю часу, оскільки практика свідчить, що лише команда односторонців може досягнути позитивних результатів в законотворчій і урядовій діяльності. Ідеально, коли б урядова діяльність мала парламентську підтримку.

Політичні сили, що подолали чотиривідсотковий бар'єр, можна поділити умовно по спектру зліва направо на праві і правоцентристські (Блок Юлії Тимошенко, Блок Віктора Ющенка "Наша Україна"), центристські і лівоцентристські (Блок "За єдину

Україну”, Соціал-демократична партія України (об’єднана), Соціалістична партія України) і ліві (Комуністична партія України) Оскільки відсутні умови для їхнього об’єднання за ідеологічною ознакою, залишається шлях переговорів і компромісів на основі спільних ситуаційних інтересів. Тому про консолідацію політичних партій і блоків ще донедавна можна було дискутувати, лише абстрагуючись від дійсності. Існує ще один поділ, більш умовний і суперечливий, на провладні і опозиційні політичні сили. До провладних належать Блок “За єдину Україну”, Соціал-демократична партія України (об’єднана), а до опозиційних, Блок Юлії Тимошенко, Соціалістична партія України, Комуністична партія України. Блок Віктора Ющенка “Наша Україна” в деяких питаннях підтримує чинну владу, а в інших перебуває в опозиції. Це свідчить про складну структуру блоку.

Процес консолідації політичних партій – це процес інституціалізації, розвитку, ідеологічної та соціальної самовизначеності партій, формування ефективно діючих політичних партій, їхньої стабілізації через консолідацію політичної еліти, посилення та підвищення ефективності впливу на процеси формування влади і прийняття політичних рішень.

Процес консолідації політичних партій можна визначити через дію таких чинників як консолідацію політичної еліти навколо політичних партій, підвищення професійного рівня політичної еліти, визначення нею стратегії розвитку партій і політичної системи, ідеологічної та соціальної самовизначеності партій стосовно громадянського суспільства (здатність відображати його інтереси загалом та інтереси окремих суспільних груп); посилення можливості забезпечувати весь ідеологічний спектр суспільства, вплив у ньому, визначати його подальший ідеологічний розвиток; активну і зростаючу участь партій у становленні політичного режиму; підвищення ролі політичних партій в прийнятті політичних рішень і утвердження їхнього домінування в цьому процесі, визначенні стратегії, формуванні законодавчої і виконавчої влади (демократичним шляхом), посилення впливу на процес прийняття політичних рішень; здатність ефективно провести передвиборню кампанію, здатність до розвитку і при потребі до досягнення консенсусу для перемоги на виборах і задля формування влади; спроможність створювати партійні блоки і коаліції, при потребі досягнення консенсусу між партіями і з іншими політичними силами в реалізації політичних рішень і своєї програми.

Вирізняють дві основні форми консолідації політичних партій: блокову і коаліційну [11, с. 30]. Принципова відмінність між ними полягає у тому, що відносини в коаліції ґрунтуються на рівноправності її суб’єктів. Натомість у блоці завжди є домінуюче політичне утворення, яке нав’язує всьому блоку свої інтереси і правила гри та володіє виключним впливом. Рішення в коаліції досягаються шляхом компромісу. Саме такий шлях консолідації демократичних політичних партій ми розглядаємо як найбільш сприятливий.

Успішність процесу консолідації політичних партій залежить від протікання загального процесу консолідації демократії. А це згуртування еліти, суспільства, подальша демократизація політичного режиму і виборчої системи. В основі процесу консолідації партій повинні бути закладені принципи коаліційності, що означає об’єднання на договірній добровільній основі без будь-яких недемократичних методів тиску однієї партії на іншу.

1. Словник української мови. В. 11-ти т. / За ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 4. – С. 264. (840 с.)
2. Словник іншомовних слів. / За ред. О.С.Мельничука. К. – 1974. – С. 353. (775 с.)
3. Политическая энциклопедия. В 2-х т. / Под ред. Г.Ю. Семигина. – М., 2000. – Т. 1. – С. 551.
4. Політологія. /За ред. А. Колодій. – К.: Ельга Н Ніка-Центр, 2000. – С. 157 – 582 с.
5. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии. – URL:<http://www.politstudies.ru/fulltext/1996/5/3.html>
6. Патман Р.Д. Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії. (Роберт Патман і ін). – К., 2001. – 304 с.
7. Коваль А. Спроба типологізації політичної еліти України // Генеза. – 1997. – № 2. – С. 5-8.
8. Кувалдін В. Президентська і парламентська республіки як форми демократичного транзиту. //Політична думка – 1998. – № 3-4. – С. 21 – 23.
9. Лейтхарт А. Сообщественная демократия. – М., 1997. – С. 74. (287 с.)
10. Беляков Г. Соціологія виборів //Віче. – Листопад. – 1994. – С. 75-81.
11. Шмачкова Т.В. Теории коалиций и становление российской многопартийности (методики рационализации политического процесса) //Полис. – 1996. – № 5. – С. 28 – 52.

CONSOLIDATION OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE AND THE DEFINITION OF THE CONCEPT

Ostap Turkevych

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universitetska, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 79-41-32
E-mail: turkevych@ukr.net*

The article is dedicated to the notion of the political parties' consolidation, which is a component of the general process of democracy consolidation. The factors that influence the process of the parties' consolidation are given here.

Key words: consolidation of democracy, consolidation of political parties, civil society, political regime, elite, electoral system, bloc, coalition, political institutions.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002*